

OPINIE van mr.dr. T. (Teunis) van Kooten

Rondetafelgesprek d.d. 25 september 2019 inzake algehele plicht tot bedwelming van dieren voorafgaand aan de slacht

RECHT OP GODSDIENSTVRIJHEID EN RITUELE SLACHT

Het (grond)recht op godsdienstvrijheid is vastgelegd in – onder andere – artikel 9 lid 1 Europees Verdrag voor de Rechten van de Mens (EVRM) en artikel 10 Handvest Europese Unie (Hv EU). Daarin is expliciet verwoord het recht om (ook) religieuze geboden en voorschriften toe te passen en te onderhouden.¹ Het Europese Hof van Justitie (HvJ EU) heeft - recent nog² - uitgesproken dat de rituele slacht een uiting van de geloofsovertuiging is. Deze valt rechtstreeks onder de bescherming van artikel 9 EVRM/10 HV Eu.³ Ook de indiener van het wetsvoorstel lijkt dit met zoveel woorden te erkennen.⁴

Artikel 9 lid 2 EVRM/10 Hv EU geeft ook de mogelijkheid dit grondrecht te beperken: daarvoor moet – in casu bij een verbod op ritueel (onverdoofd) slachten - aan een aantal *cumulatieve* voorwaarden worden voldaan.⁵

Naast het vereiste dat dit in een wet moet worden vastgelegd moet de beperking van de godsdienstvrijheid een specifiek, in het EVRM of Hv EU genoemd doel dienen: zie de onderstreepte passage in noot 5. Dierenwelzijn is daarin niet genoemd. Weliswaar is dierenwelzijn in het algemeen een legitiem doel - zoals er veel meer zijn - maar dit valt mijns inziens niet onder die *specifieke* doeleinden. Overigens verschillen hierover de meningen in de rechtsliteratuur.

Los daarvan is een dergelijke beperking mijns inziens niet noodzakelijk in een democratische samenleving. De Staat heeft hierin minder beoordelingsvrijheid (margin of appreciation) omdat (1) geen direct staatsbelang op het spel staat en (2) dit niet de kern van de democratische samenleving raakt. Weliswaar is dierenwelzijn belangrijk maar het wel of niet onverdoofd ritueel slachten verandert niet het functioneren van de democratische samenleving.⁶

Een derde argument is dat in de wetgeving – zowel Europees als nationaal – reeds een weging heeft plaatsgevonden tussen het – belang van – dierenwelzijn versus dat van het

---

¹ Een ieder heeft recht op vrijheid van gedachte, geweten en godsdienst; dit recht omvat tevens de vrijheid om van godsdienst of overtuiging te veranderen, alsmede de vrijheid hetzij alleen, hetzij met anderen, zowel in het openbaar als privé zijn godsdienst te belijden of overtuiging tot uitdrukking te brengen in erediensten, in onderricht, in praktische toepassing ervan en in het onderhouden van geboden en voorschriften. (onderstreping, TvK)

² HvJ EU 29 mei 2018, EHRC 2018/187, C-426/16, ECLI:EU:C:2018:335, m.nt. A.J. Overbeek

³ Rov. 45

⁴ *Kamerstukken II* 2018/19, 34908, 5, par. 2.5.2.

⁵ De vrijheid zijn godsdienst te belijden of overtuiging tot uiting te brengen kan aan geen andere beperkingen worden onderworpen dan die die bij de wet zijn voorzien en in een democratische samenleving noodzakelijk zijn in het belang van de openbare veiligheid, voor de bescherming van de openbare orde, gezondheid of goede zeden of voor de bescherming van de rechten en vrijheden van anderen. (onderstreping, TvK)

⁶ Zie ook G. van der Schyff, 'Onverdoofd ritueel slachten getoetst aan het EVRM. Het Deense verbod als Europees vraagstuk', *TRRB* 2015(6), p. 64.

recht én belang op vrijheid van godsdienst. Dat heeft ertoe geleid dat een uitzonderingsbepaling is opgenomen voor ritueel slachten.⁷ Daarmee wordt recht gedaan aan het algemene uitgangspunt dat pas na bedwelmings wordt geslacht maar óók dat om religieuze redenen een uitzondering hierop mogelijk is. Wij zien voorbeelden van dergelijke uitzonderingen op basis van de godsdienstvrijheid op meerdere plaatsen in de wetgeving terug.⁸ Dan heeft dus al die weging tussen verschillende rechten en belangen plaatsgevonden,

Een uitzonderingspositie voor gelovigen geeft hen overigens geenszins een 'carte blanche' ongecontroleerd hun eigen gang te gaan. Het is wel degelijk mogelijk dat de wetgever bepaalde voorschriften – bijvoorbeeld van procedurele aard – geeft om zorgvuldigheid te waarborgen. In casu kan dan worden gedacht aan aspecten als eisen aan de professionaliteit van de slachter e.d.

In plaats van dergelijke eisen vanuit de wetgever, van hogerhand, op te leggen verdient het doorgaans de voorkeur dat – naar goed Nederlands gebruik – in goed overleg met belanghebbenden hierover afspraken worden gemaakt. Van oudsher gebeurt dat met meerdere maatschappelijke (belangen)organisaties. Voor specifiek religieuze aangelegenheden overlegt de overheid met bijvoorbeeld het CIO.⁹ In casu waren al afspraken gemaakt met de slachtsector en religieuze organisaties in het Convenant onbedweld slachten volgens religieuze riten¹⁰. Indien daartoe aanleiding bestaat, ligt het dan juist voor de hand om te overleggen over aanpassing daarvan, eventueel door daarbij ook dierenwelzijnsorganisaties te betrekken.

Een algeheel verbod op onverdoofd ritueel slachten lijkt tot slot de pluriformiteit van de samenleving – een uitgangspunt bij het EVRM – te bedreigen. De overheid heeft namelijk de opdracht – volgens vaste jurisprudentie van het EHRM – om als zogenoemde 'neutral organizer' het samenleven van verschillende minderheden mogelijk te maken en die minderheden de mogelijkheid te geven hun grondrechten effectief te kunnen uitoefenen.¹¹ Daaronder valt ook het volgens een religieuze rite slachten van dieren. Het niet toestaan daarvan zou een vorm van indirecte discriminatie impliceren: feitelijk worden door deze maatregel twee bevolkingsgroepen getroffen waarbinnen de rituele slacht wordt gepraktiseerd.

---

⁷ Artikel 4 lid 4 van de Verordening (EG) nr. 1099/2009 van de Raad van 24 september 2009 inzake de bescherming van dieren bij het doden en artikel 2.10 lid 4 Wet dieren.

⁸ Bijvoorbeeld bij de uitzondering van het geestelijk ambt in het arbeidsrecht (artikel 7:671 lid 1 sub f BW, de positie van kerkgenootschappen (artikel 2:2 BW), een vrijstelling van de leerplicht (artikel 5 sub b Lpw), gelijkebehandelingswetgeving (artikel 3 Awgb) en een uitzondering bij de verzekeringsplicht (artikel 18 lid 1 WAM).

⁹ Interkerkelijk Contact in Overheidszaken.

¹⁰ Convenant onbedweld slachten volgens religieuze riten, *Start* 2012, 13162..

¹¹ Zie onder meer T. van Kooten, *Het kerkgenootschap in een neutrale staat. Een verkenning en analyse van de positie van het kerkgenootschap binnen de Nederlandse rechtsorde* (diss. Amsterdam VU), Den Haag: Boom juridisch 2017 en B.P. Vermeulen, 'Freedom of thought, conscience and religion', in: P. van Dijk e.a. (red.), *Theory and Practice of the European Convention on Human Rights*, Antwerpen: Intersentia 2006, p. 766.